

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Mekânsal Dönüşümü: Karagöz Evinden Karagöz Müzesine

Neşe Başak Yurttaş¹, Damla Altuncu²

Özet

Bu çalışma, mekânsal dönüşüm kavramını somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak tasarlanmış yapıların mimari özellikleri ve toplumsal ilişkileri özelinde güncel bir örnek üzerinden tartışmaktadır. Somut olmayan kültürel miras, toplumsal özelliklerin gelecek kuşaklara aktarımı ve yerele özel kimlik özelliklerinin korunması bakımından tüm Dünya’da önemsenen bir konudur. Ancak somut olmayan özelliklerin muhafaza edilmesi için seçilen mimari mekânın, çoğu zaman kullanıcılar tarafından sınırlarının aşarak, yapının işlevsel olarak dönüştürüldüğü bilinmektedir. Bu dönüşüm merkezi yönetim ve yerel otoritelerin tercihi gibi görülse de asıl dönüştürücü faktörün mekânın kullanıcıları olduğu varsayılmaktadır. Bu bağlamda katılımcı tasarım yaklaşımı dahilinde, toplumsal değerlerin muhafaza edildiği mekanların dönüşümünde sosyal morfolojinin etkisini tespit etmek çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırmanın hipotezi, ‘Somut olmayan kültürel mirasın mekânsal dönüşümüne etki ettiği düşünülen sosyal morfoloji, mekânsal değişimin yönünü tespit etmede belirleyici bir faktördür’ olarak belirlenmiştir. Buna göre değişim talebini yönlendiren aktörler, mekânsal değişimin yönü, mimari mekânın sınırlılıkları, katılımcı tasarımın uygulanabilirliği konuları dahilinde araştırma gerçekleştirilmiştir. Literatürde yeniden işlevlendirme, korumacı uygulamalar, kültürel mirasın korunması konuları farklı yönleriyle değerlendirilmiştir. Araştırma, somut olmayan kültürel mirasın korunması için tasarlanan yapıları tasarım ve sosyoloji arakesitinde değerlendirdiği için önem taşımaktadır. Katılımcı tasarım yaklaşımı dahilinde sürece dahil olan tüm toplumsal aktörlere dikkati çekmek, mevcut mimari uygulamaları sistematik olarak incelemek, konuyla ilgilenen diğer araştırmacılara kaynaklık etmek bakımından çalışma, öncül ve betimleyicidir. Araştırmanın hedefi, toplumsallaşma için önemli olan kültürel kimliklerin korunmasında kullanıcıların tasarım sürecine daha erken safhalarda dahil edilmesini sağlayarak fiziksel mekanlarda beşerî coğrafyaya ait özelliklerin bir tasarım ölçütü olarak değerlendirilmesini sağlamaktır. Araştırma, yerel özelliklerin tespit edilmesine yönelik olduğu için kapsam, somut olmayan kültürel mirasın mekânsal dönüşümünde örnek bir uygulama olan, Bursa Karagöz Müzesi ile sınırlandırılmıştır. Araştırma sahası 1997 yılında ‘‘Karagöz Evi’’ olarak açıldıktan sonra 2007 yılında müzeye dönüştürülen ‘‘Bursa Karagöz Müzesi’’dir. Çalışmada, mevcut örnek uygulama dahilinde var olan durumun gözden geçirilmesi için araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden durum (örnek olay) çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması bir mahalle, bir mekân gibi doğal bir çevre içinde gerçekleştirildiği ve çalışmaya konu olan sosyo-mekânsal özellikleri bütüncül olarak bir yorumlamaya imkân verdiği için tercih edilmiştir. Çalışmada dört aşamalı bir metodoloji uygulanmıştır. Birinci aşamada kavramsal altyapı oluşturularak mimari ve sosyolojik tanımlamalar netleştirilmiştir. İkinci aşamada belirlenen örneklem dahilinde mevcut mimari uygulamaların yerinde gözlemlerle değerlendirilmesi yapılmış ve fiziksel mekâna ait veriler toplanmıştır. Üçüncü aşamada mekânın dönüşüm aşamaları kaynak tarama ve görüşme yöntemleri kullanılarak yerel otoritelerden bilgi edinilmiştir. Son aşamada ise mekânın kullanıcısı olan farklı gruplara mensup aktörlerle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Sonuç olarak elde edilen bulgular doğrultusunda konu hakkında yapılan araştırmada, Karagöz Evi’nden Karagöz Müzesi’ne dönüşümde etkisi olduğu düşünülen faktörler, etki düzeylerine göre tespit edilmiştir. Bununla birlikte konunun literatür bakımından da geliştirilmeye muhtaç olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beşerî coğrafya, Katılımcı tasarım, Kültürel miras, Mimari mekân, Yeniden işlevlendirme

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Biruni Üniversitesi, nyurttas@biruni.edu.tr

² Doç.Dr., Mimar Sinan Üniversitesi, damla.altuncu@msgsu.edu.tr

1. Giriş

Kentlerdeki fiziksel ve sosyal dokunun oluşma sürecinde geçirilen değişimlerin incelenmesi, morfolojinin konusudur. Temel anlamıyla biçim, şekil olarak tanınabilecek olan morfoloji terimi, mimari, planlama ve tasarım alanları dışında coğrafya, jeoloji, filoloji gibi disiplinlerde de kullanılmaktadır. Morfoloji kelimesi, form/biçim/şekil anlamına gelen ‘morpho’ kökünden ve eski Yunancada ‘logia’ ekinden oluşmaktadır. Türkçe’ye Fransızca ‘morphologie’ kelimesinden gelen morfoloji, Türk Dil Kurumu Sözlüğü’ ne göre ‘yapı bilgisi/yapı bilimi’ olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023). Tanımda yer alan ‘yapı’ kelimesi fiziksel bir içeriğe sahip olabileceği gibi sosyal bir nitelik de taşıyabilir. Bu nedenle ‘morfoloji’ kelimesinin sadece fiziksel yapıya ait biçimlerden oluşmadığı anlaşılmaktadır. Bu düşünceyi Emile Durkheim’ın Auguste Comte’u eleştirdiği sosyal teori kuramına kadar geriye götürmek mümkündür.

Comte, sosyolojiye ismini veren kişi olarak kabul edilmesine rağmen teorisini oluştururken göz ardı ettiği soyut özellikler ve benimsediği somut analitik yaklaşım bakımından ardılları tarafından eleştirilmiştir. Comte’u eleştirenlerden biri olan Durkheim’a göre gözlemlenebilen fenomenal gerçeklik olarak kabul edilen şeyler/nesnelere aracılığıyla soyut toplumsal olgular açıklanabilir. Bu durumda daha sonraki dönemlerde Kant, Locke, Hume ve Mill gibi düşünürler tarafından da benimsenen düşünceye göre şeyler/nesnelere sayesinde anlaşılan soyut özellikler toplumsal bilincin bir yansıması olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda morfoloji, Durkheim’ın teorisine göre incelendiğinde maddi ve maddi olmayan olguları bir arada barındırmakla birlikte soyut ve somut değerleri de içermektedir. Bu olgulara ait özelliklerin anlaşılması için fenomenal gerçekliklerden yararlanılabilir. Fenomenal gerçekliklerin açıklanması için fenomenlerden (görüngülerden) yararlanılmaktadır. Fenomenler somut özellikleri taşımanın yanında soyut içeriklere de sahiptirler. Bu çalışma, maddi ve maddi olmayan olguların açıklanmasında morfolojik özelliklerden yararlanılabileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu çalışmada, maddi olmayan toplumsal değerlerin muhafaza edildiği maddi olgular olan fiziksel mimari mekanların dönüşümünde sosyal morfolojinin etkisi konu olarak seçilmiştir.

Maddi ve maddi olmayan olgular ikilemi; Sokrat öncesi dönemde ‘episteme-doxa’, Platon’da ‘idealar-gölgeler’, Aristo’da ‘madde-form’, Descartes’te ‘özne-nesne’ olarak görülebilir (Yenen, 2017). Çalışmada maddi olgu olarak fiziksel mimari mekân, maddi olmayan olgu olarak ise somut olmayan kültürel miras incelenmiştir. Somut olmayan kültürel miras olan sosyal yapının muhafaza edildiği fiziki yapıyı oluşturan mimari mekanların dönüşümü özelinde gerçekleştirilen araştırma için fiziki ve sosyal dönüşümde örnek bir uygulama olan Bursa Karagöz Müzesi araştırma nesnesi olarak seçilmiştir.

Araştırmada, ‘somut olmayan kültürel mirasın mekânsal dönüşümüne etki ettiği düşünülen sosyal morfoloji, mekânsal değişimin yönünü tespit etmede belirleyici bir faktördür’ cümlesi hipotez olarak belirlenmiştir. Belirlenen hipotezin sınanması için seçilen Bursa Karagöz Müzesi, 1997 yılında Karagöz Evi olarak açıldıktan sonra 2007 yılında müzeye dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm, fiziksel çevrenin değişiminin ötesinde katılımcı bir yaklaşımla sosyal çevrenin müdahalesiyle gerçekleştiği için fiziki ve sosyal dönüşümün karşılıklı olarak meydana geldiği söylenebilir.

Fiziksel ve sosyal çevrenin karşılıklı olarak etkileşimde olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte sosyal çevrenin zaman içinde şekillendirdiği fiziksel çevrenin, sosyal yapıya göre yeniden dönüşme nedenleri araştırmanın temel argümanını oluşturmaktadır. Karagöz Evi’nin Müze’ye dönüşme sürecinde yaşanan fiziki ve sosyal etkiler; değişim talebini yönlendiren aktörler, mekânsal değişimin yönü, mimari mekânın sınırlılıkları, katılımcı tasarımın uygulanabilirliği ve sürdürülmesi konuları dahilinde araştırılmıştır.

Katılımcı tasarım yaklaşımı dahilinde sürece dahil olan toplumsal aktörlere dikkati çekmek, mevcut mimari uygulamaları sistematik olarak incelemek, konuyla ilgilenen diğer araştırmacılara kaynaklık etmek bakımından öncül ve betimleyici olan çalışmada, araştırma yöntemi olarak nitel

araştırma yöntemlerinden durum (örnek olay) çalışması tercih edilmiştir. Bunun nedeni, durum çalışmasının mahalle/mekân gibi doğal bir çevre içinde gerçekleştirilmesi ve çalışmaya konu olan sosyo-mekânsal özellikleri bütüncül olarak yorumlamaya imkân vermesidir. Bu bakımdan çalışmada, soyut ve somut özellikler bakımından değişimin dinamikleri belirlenebilmiş, morfolojik bir değerlendirme yapılmıştır.

2. Temel Tanım ve Kavramlar

Somut olmayan kültürel miras, Birleşmiş Milletlerin (BM) alt örgütü olarak kabul edilen kısa adı UNESCO olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün Türkiye Milli Komisyonu'nun web sayfasında yer alan sözleşmenin 2. maddesinde tanımlanmıştır. Bu tanıma göre; somut olmayan kültürel miras, "toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar anlamına gelir" (UNESCO, 17). Kültürel kimliğin önemli bir parçası olarak kabul edilen somut olmayan kültürel miras unsurlarının korunması konusunda kanunlar dahilinde düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre Ülkemizde de 21 Ocak 2006 tarihli 26056 Sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan 5448 nolu 'Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun" ile somut olmayan kültürel değerlerin korunması kanunla güvence altına alınmıştır.

Somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları; insanlık tarihi boyunca ortaya çıkan yaşam biçimleri, farklı kültürlerle ait gelenek ve görenekler, öğreti ve deneyimler doğrultusunda şekillenir. Somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları, var olan medeniyetlerin ve toplumların geçmiş ile gelecekleri arasında köprü görevi gören ve refah düzeylerini gösteren değerler bütünüdür.

UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) tarafından uluslararası düzeyde nitelendirilen kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler arasında Dünya Mirası Listesi, İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi, Dünya Hafızası Programı, Dünya Biyosfer Rezervleri Ağı ve Küresel Jeoparklar bulunmaktadır. Türkiye'den de miras unsurlarının yer aldığı bu listede, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi unsurlardan biri de Karagöz Sanatıdır. Türk mizah anlayışının, estetik değerlere göre biçimlendiği, kültürel belleğin zenginliğini ve çeşitliliğini gösteren bir aktarımı ve geleneksel gösteri sanatlarının önemli bir dalı olan Karagöz, 2009 yılında UNESCO 'İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili' Listesine kaydedilmiştir. Ayrıca, UNESCO'nun, bir çeşit ulusal envanter sistemi olan 'Yaşayan İnsan Hazineleri' listesine, Karagöz gölge oyunu geleneğini yaşatan ve sonraki nesillere aktarılmasına katkı sağlayan, Türkiye'den önemli temsilcileri eklenmiş ve 'Yaşayan İnsan Hazinesi' unvanı verilmiştir (Unesco, 2019).

Somut olmayan kültürel miras, diğer adıyla Yaşayan Miras, topluluklar tarafından kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi ve becerileri, temsilleri, anlatım biçimlerini kapsar. Somut olmayan kültürel miras, bir yandan toplulukların kimlik, aidiyet ve süreklilik duygusunun devamını sağlarken, öte yandan toplumsal refah ve kalkınmaya katkı sağlar. Ortak bellek oluşturma, katılım ve aktarım gibi alt temalar üzerine temellenen yaşayan miras kavramı, topluluk içinde yaşayan bireyleri yaratıcı olmaya yönlendirir ve teşvik eder (Unesco, Somut Olmayan Kültürel Miras İhtisas Komitesi, 2021).

Somut olmayan kültürel mirasın parçası olarak görülen fenomenler (görüngüler) yorumlayıcı paradigmaya göre gelişimin yönünü belirlemede etkili bir unsur olarak kabul edilebilirler. Fenomenlerin zaman içinde değişimlerinin tespit edilmesi evrimci bir yaklaşımla somut olmayan kültürel mirasın gelecekte korunması bakımından ipuçlarını da barındırmaktadır. Bu fenomenler, fiziksel ve sosyal olarak kabul edilebilecekleri gibi soyut ve somut olarak da sınıflandırılabilirler. Bu bakımdan gayri-maddi miras olarak da tanımlanabilecek olan somut olmayan kültürel miras, kültürel değerlere içkin bir kavramdır denilebilir. Kültürel değerlerin insan eliyle üretilmiş her şey olduğu düşünüldüğünde, insanın ürettiği mekân ve seçtiği yerin de kültüre etkisinin göz ardı

edilmemesi gerekmektedir. Kültürel bir değerlerin bağlamıyla birlikte değerlendirilmesi, soyut ve somut fenomenlerin anlaşılması bakımından önemlidir.

Bağlam kavramı kültürel miras gibi somut ve soyut özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Ancak kültürel değerlerin korunmasında bağlam, daha çok yere bağlılığı ifade etmektedir. Bu durumda yere bağlılık, mimari disiplin dahilinde tartışıldığında topoğrafya, coğrafya ya da kentsel doku ile ilişkilendirilmektedir. Kentsel dokunun oluşturulması bir kültür çıktısı olarak görülebileceği için kültür ve yer arasında doğrudan bir ilişki vardır denilebilir.

Kültür ve yer arasında kurulan bu ilişkinin analizinde kullanılan bir terim olan morfoloji, belirlenen çevrede incelenmek istenen yapının değişim bilgisini içerir. Burada kastedilen fiziksel bir yapı olmanın ötesinde, toplumda organize olmuş ilişkiler bütünü ifade eden toplumsal yapı olarak da kabul edilebilir. Bu bakımdan toplumdaki karmaşık ilişkiler bütünü içinde üretilen kültürel değerler, bağlam olarak belirlenen yerin değişimine bağlı olarak farklılaşırlar. Yer, kent ölçeğinden sınırlı bir bölgeye kadar farklı ölçeklerde tanımlanması mümkündür. Bununla birlikte bu incelemede yere ait kültürün öncelediği özelliklerin farklılaşması, morfolojik incelemenin metodolojisini etkilemektedir. Bu bakımdan morfolojik araştırmalarda ölçek önemli bir belirleyicidir denilebilir.

Kent ölçeğinde gerçekleştirilen morfolojik araştırmalar, endüstri devrimi sonrasında kentleşmeye bağlı olarak kentle ilgili sorunların artış göstermesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Morfoloji araştırmalarının kökeni Johann Wolfgang Von Goethe'nin biyoloji bilimi için 'formların özüyle ilgilenen bilim' olarak tanımladığı morfoloji konusu coğrafyacıların da ilgisini çektiği için kentle ilgili sorunların analizinde kullanılması düşünülmüştür (Oliveira, 2016, s. 192). 19.yy'ın başında Johannez Fritz'in tarih alanında yapmış olduğu araştırmalar biyolojiden farklı bir yaklaşıma sahip olsa da bu tür çalışmaların başlangıcı olarak kabul edilmektedirler (Simms, 2016). Morfolojik analize dayanan bilimsel yöntemlerle bir metodolojinin oluşturulması ise Alman Coğrafyacı Otto Schlüter'in 1899 yılında gerçekleştirdiği çalışma ile mümkün olmuştur. Schlüter'in çalışması aynı zamanda kültürel morfolojinin de öncül örneği olarak kabul edilebilir (Gu, 2018). 1912 yılında Avusturyalı Coğrafyacı Hugo Rudolf Franz Hassinger'in tarih, coğrafya ve mimariyi içeren çok boyutlu yaklaşımı, farklı disiplinlerin kültürel unsurlar konusunda bir arada çalışabileceğinin anlaşılması bakımından önemlidir (Ferenc & Jobbitt, 2017). I ve II. Dünya Savaşları sonrasında 1952 yılında İtalya'da Saverio Muratori tarafından mimaride kullanılan tipolojik yaklaşımın morfolojik araştırmalara adapte edilmesiyle araştırma metodolojileri farklılaşmaya başlamıştır (Gürer, 2016). 1975 yılında Gianfranco Caniggia tipolojik yaklaşımı, kuramsal bir çerçeveye oturarak tipomorfoloji kavramının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Kuram, Carlo Aymonino ve Aldo Rossi'nin katkılarıyla gelişmiştir (Cataldi, 2003). Orta Avrupa merkezli bu düşüncelere paralel olarak 1949 yılında İngiltere'de Michael Robert Günter Conzen, morfolojik çalışmaları teorik araştırmalardan çıkartıp uygulamada kullanılmasını sağlamıştır (Conzen, 1958). Morfoloji konusunun tarihine bakıldığında farklı ekollerin etkisinde çeşitli yaklaşımların geliştirildiği anlaşılmıştır.

Somut kültürel miras olarak kabul edilen kent mekanının, kültürel bir öge olarak insan eliyle üretildiği düşünüldüğünde etnografik ve antropolojik özelliklere bağlı olarak çeşitlendiği söylenebilir. Bu çeşitlenme, yere özgü somut gereksinimler nedeniyle olabildiği gibi sosyal yapıdan kaynaklanan soyut nedenlerle de oluşmaktadır. Çeşitlenme sonucunda ortaya çıkan çeşitli kültürel unsurların morfolojik analizi için somut ve soyut özelliklerin kategorize edilmesi gerekmiştir. Bu durumda 19.yy başından itibaren gerçekleştirilen çalışmalar, yaklaşım bakımından farklılıklara neden olmuştur. Yöntemsel olarak nitelendirilebilecek olan bu farklılıklar, türlerine göre nitel-nicel, amaçlarına göre betimsel-üretimsel, tercih edilen temsil araçlarına göre tipo-morfolojik, parametrik, mekân dizini (space syntax), coğrafi bilgi sistemleri gibi isimler almışlardır.

Kevin Lynch, Avrupa kentlerinden farklı olarak Amerikan kenti hakkında 1960'larda geliştirdiği yaklaşımda, kent mekanının fiziksel, nicel, kantitatif özellikleri üzerinden geliştirilen çeşitli morfolojik yöntemlere yeni bir bakış açısı kazandırmıştır (Lynch, 1960). Lynch'in yaklaşımına göre

kent mekânında somut fiziksel öğeler yanında sosyal yapı, ekonomi, ekoloji, mekânın anlamı gibi soyut özellikler de mekânın morfolojik olarak şekillenmesinde etkilidir. Bu unsurların çözümlenmesi için Lynch sembol ve anlamların kullanılmasını önermektedir. Bu durumda kentin fiziksel çevresinin zaman içinde değiştiği düşünüldüğünde sosyal çevrede de sembol ve anlam bakımından başkalaşmanın yaşandığından söz edilebilir. Bu başkalaşmanın, tarihsel bir süreklilik içinde analiz edilmesi somut ve soyut kültürel değerlerin evrimsel özelliklerinin de tanımlanmasına imkân sağlayacaktır. Saverio Muratori'nin tipolojik yaklaşımda gerekli gördüğü biçimsel değişimi tarihsellik içinde değerlendirme yaklaşımının temel alındığı anlaşılan bu düşüncede, yerel kültür önemli bir unsurdur.

Kültürel coğrafya araştırmalarında fiziksel çevrenin insanlar üzerindeki etkisi hakkında üç temel görüş bulunmaktadır. Bunlar; fiziksel çevrenin insan davranışını belirlediği görüşü (çevresel determinizm), fiziksel çevrenin insanın kültürel değerlere göre seçim yapmasına olanak sağladığı görüşü ve fiziksel çevrenin insana seçim için olasılıklar sağlamasına rağmen belirleyici olmadığı görüşüdür (Rapoport, 1977). Araştırmalarda genel eğilim çevresel determinizm yaklaşımında yoğunlaşmasına rağmen bu çalışmada, fiziksel çevrenin insanın kültürel değerlere göre seçim yapmasına olanak sağladığı görüşüne göre bir değerlendirme yapılmıştır.

3. Materyal ve Metot

Çalışmanın araştırma materyalini, Bursa ili Osmangazi ilçe sınırları içerisinde yer alan 1997 yılında "Karagöz Evi" olarak açıldıktan sonra 2007 yılında müzeye dönüştürülen "Bursa Karagöz Müzesi" ve çevresi oluşturmaktadır. Bununla birlikte somut olmayan kültürel mirasımız Karagöz ile ilgili kültürel verileri toplamak amacıyla yazılı ve görsel her türlü veri vb. araştırma materyali olarak değerlendirilmiştir. Somut verilerin değerlendirilmesi amacıyla Karagöz'ün kültürel olarak yerle ilişkisini kurmak bakımından Karagöz Evi/Müzesi fiziksel çevresi ve mimari yapıyla birlikte değerlendirilmiştir.

Araştırmada mevcut örnek uygulama dahilinde var olan durumun gözden geçirilmesi için araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden durum (örnek olay) çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması bir mahalle, bir mekân gibi doğal bir çevre içinde gerçekleştirildiği ve çalışmaya konu olan mekânın biçim ve içerik bakımından sosyo-mekânsal özellikleri bütüncül olarak bir yorumlamaya imkân verdiği için tercih edilmiştir.

Çalışmada dört aşamalı bir metodoloji uygulanmıştır. Birinci aşamada kavramsal altyapı oluşturularak mimari ve sosyolojik tanımlamalar netleştirilmiştir. İkinci aşamada belirlenen örneklem dahilinde mevcut mimari uygulamaların yerinde gözlemlerle değerlendirilmesi yapılmış ve fiziksel mekâna ait veriler toplanmıştır. Üçüncü aşamada mekânın dönüşüm aşamaları kaynak tarama ve görüşme yöntemleri kullanılarak yerel otoritelerden bilgi edinilmiştir. Son aşamada ise mekânın kullanıcısı olan farklı gruplara mensup aktörlerle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

4. Bulgular ve Değerlendirme

Karagöz, Türkiye'de deve veya öküz derisinden el işçiliği ile üretilen tasvirlerin çubuklar üzerine tutturularak, arkadan gelen ışık kaynağı doğrultusunda, pamuklu bir perdeye yansması ile ortaya çıkan gölge tiyatrosu biçimidir. Karagöz oyunları; giriş (önsöz), muhavere (röportaj, diyalog), oyun (bölüm) ve bitiş (sonsöz) olmak üzere dört bölümden oluşur. Oyunun giriş bölümü, "göstermelik" olarak da adlandırılan, dramının temasını belirleyen bir figürün yansıtılması ile başlar, ardından "nareke" olarak bilinen tiz bir düdük sesi ile sahneden kaybolur. Daha sonra Hacivat, izleyicinin konumuna göre, ekranın sol tarafından semai okuyarak sahneye gelir. Sonrasında Hacivat, Karagöz'ü sahneye çağırır, Karagöz bu çağrıya cevap vererek sahneye çıkar ve gösteri başlar. Gösteri sırasında; şiir, gazel, uzun hava, şarkı, tef müziği ve mit gibi unsurlara yer verilir. Sahneyi oluşturan ve dramının temalarını önermek için giriş yapan farklı figürlerin perdeye yansıtılmasıyla birlikte gölge oyunu devam eder. Ana karakterler olan, Karagöz ve Hacivat'ın yanı sıra bölgesel aksan

taklitleri ile zenginleştirilen Zenne, Çelebi, Çengi, Tuzsuz Deli Bekir, Bebe Ruhi, Tiryaki, Laz, Arnavut, Acem, Yahudi, Kayserili, Kastamonulu gibi birçok yan karakterler de gölge oyunu tiyatrosunda yer alır. Genellikle mizah içeren gölge tiyatrosunda, kelime oyunları, mâni ve tekerlemeler de kullanılır. Gölge oyunu karakterleri, tasvirleri gerçekçi kılmaya destek olacak aksan ve müzik eklentileri ile sahnelenir.

Gölge oyunu, “Hayali” adı verilen bir usta ve oyunun sahnelenmesine destek olarak, performansa müzikle eşlik eden, zanaatı öğrenen bir veya daha fazla yardak ve çırak tarafından manipüle edilir. Genellikle başta ramazan ayı olmak üzere, meydanlarda, okullarda, toplantı ve etkinliklerde, tiyatro ve temsil salonlarında icra edilen geleneksel gölge oyunu, eğlence yoluyla insanları bir araya getiren ve kültürel kimlik duygusunu güçlendiren bir performans olarak kabul edilmektedir (Unesco, 2023). Komedi ve dramayı, müzik, dans ve şiirle harmanlayan bir performans sanatı olan Karagöz Sanatı, farklı kültürlerden karakterleri bünyesinde barındırırken, ait olduğu toplumun yaşam biçimini, sosyolojik ve kültürel değerlerini, gündelik diyaloglar ve gündemi oluşturan önemli konularla birlikte yansıtır.

Karagöz Sanatı eski zamanlardan beri icra edilen ve nesiller arası aktarımı gerçekleşen geleneksel gölge oyunudur. Karagöz Sanatında gelenek ve göreneklerin aktarımı ile, ortak belleğin korunmasına katkı sağlanır. Topluma mal olmuş önemli olaylar ve gündelik yaşam pratikleri, nüktedan bir biçimde, hicivden yararlanarak performansa yansır. Karagöz Sanatı usta-çırak ilişkisinin temel alındığı, ustadan el alma geleneğinin sürdürüldüğü bir zanaat ortamı da hazırlar. Karagöz sanatçıları, geleneksel adlarıyla ‘Hayaliler’, nesilden nesile aktarılan, geleneksel oyunları icra ettikleri gibi, yeni oyunlar da ortaya çıkarırlar. Bu süreçte hayaliler; yazar, yönetmen, müzisyen, oyuncu, tasvir yapımcısı olma özelliklerini birleştirerek çok yönlü sanatçılardır olarak yetişirler. Karagöz sanatçılarının kültürel birikimlerinin günümüze kadar ulaşması, usta-çırak ilişkisinin sürmesi doğrultusunda mümkün olmuştur.

1929 yılında Çekoslovakya, Sovyetler Birliği, Romanya, Avusturya, Almanya, Yugoslavya, Fransa ve Bulgaristan’da kuruluş çalışmalarına başlayan UNIMA (International Puppet and Shadow Play Association), birçok kukla ve gölge oyunu sanatçısını bir araya getiren uluslararası bir kuruluş olarak Türkiye’de de Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığının çalışmaları doğrultusunda 1990 yılında kurularak, halen faaliyetlerini sürdürmektedir. Kukla ve Gölge Oyunu Sanatlarını farklı ulusların deneyimine açarak, bu sanatları icra eden uluslararası sanatçıların bir araya gelmesini hedefleyen UNIMA, dünya barışı, dostluk ve kardeşliğin pekiştirilmesini amaç edinmiş bir kuruluştur (Unima, 2021).

Karagöz sanatçıları, yazar, yönetmen, müzisyen, oyuncu, resimci kimliklerini birleştirerek yeni oyunlar yaratmaya ve halkın ihtiyaçlarını belirlemeye öncülük etmiş çok yönlü sanatçılardır. Bu sanatçılar, oyunlarda tüm karakterleri seslendiren ve müziği solo olarak söyleyen kişilerdir. Oyunları seyirciye kadar doğaçlama olarak değiştirebilir, kendi tasvirlerini oluşturabilirler. Bu bakımdan eşsiz yeteneklere ve zekaya sahiptirler. Karagöz sanatçıları usta-çırak ilişkisi içinde yetişir.

Fiziksel çevrenin insanın kültürel değerlere göre seçim yapmasına olanak sağladığı yaklaşımının temel alındığı bu çalışmada seçilen somut değer olan fiziksel mekân ve somut olmayan kültürel mirasımız olan Karagöz, sosyal morfolojinin önemli unsurlarıdır. Karagöz yanında Meddahlık, Mevlevi-Sema törenleri, Sıra geceleri, Kırkpınar Yağlı Güreşleri her ne kadar somut olmayan özelliklere sahip olsalar da bir mekanla özdeşleştirilmişlerdir. Bu bakımdan kültürel unsurlar, doğdukları kültürden ayrı düşünülmemeyeceği için fiziksel mimari mekanlarıyla birlikte hatırlanmaktadır. Bu mekanlar, kültürel öğenin özelliğine göre sınırlanmış ve çevrelenmiş bir mimari yapı tanımlayabileceği gibi daha esnek sınırlara da sahip olabilir. Her durumda kültürel unsurların mekâna içkin olmaları durumu yadsınamaz bir gerçektir. Bu bakımdan mimari yapıları oluşturan sosyal özelliklerin morfolojik özellikleri de belirlediği söylenebilir. Ortaya çıkan kültür mirasından fiziksel özellikler soyutlandığında somut olmayan kültürel değerler devam etmesine

rağmen uzun vadede muhafaza edilmeleri zorlaşır. Bu nedenle kültürel değerlerin oluşturulmasında etkili olan sosyal özelliklerin de fiziksel yapıyla korunması gerekmektedir. İnsan sermayesinden daha fazlasını ifade eden insan coğrafyası olarak da tanımlanan sosyal morfoloji bu bakımdan toplumların, toplulukların, toplumsal kümelerin coğrafyaya yerleşme düzenini inceleyerek kültürün mekanla olan ilişkisini kurmaktadır. Derinlemesine bir araştırmaya imkân veren morfolojinin sosyal konularla birleşmesi sayesinde toplumsal/kültürel özelliklerin makro-mikro ölçeklerde analiz edilmesi sağlanabilmektedir.

Toplumları yığın olmaktan çıkararak ortak kültürel değerlerdir. Ortak kültürel değerlerin oluşmasında toplumsal aktörler önemli unsurlar olarak kabul edilmektedirler. Bu bağlamda kültürü oluşturan aktörlerin ortak değerler sistemi kurgusunda yerle kurduğu ilişkiye katılım düzeyi aynı zamanda toplumsal özellikleri de içermektedir. Toplumda ortak değerlere sahip kişilerin birbirleriyle kurdukları sosyal ağların oluşturduğu toplumsal örüntüler, katılımcı tasarımın temelini oluşturmaktadır. Buna göre çoğulcu bir yaklaşımla heterojen bir toplumsal yapı tarafından meydana getirilen katılımcı tasarım anlayışı, ortak konuların tartışılması yanında kültürel değerlerin muhafaza edilmesi için de etkili bir yöntemdir. Katılımcı tasarımın kültürel değerlerin muhafazası konusundaki etkilerinin anlaşılması için öncelikle mevcut mimari mekânın fiziksel özelliklerinin anlaşılması gerekmektedir.

4.1. Mevcut Mimari Mekân ve Fiziksel Çevre Özellikleri

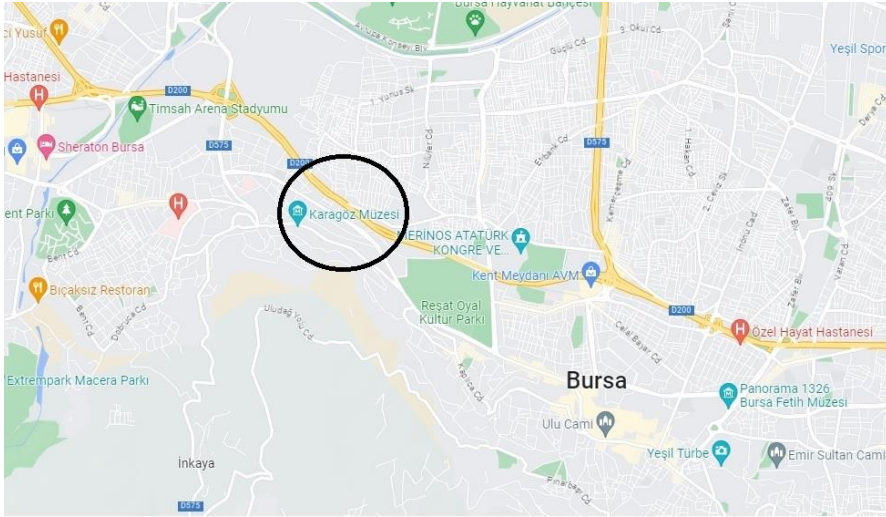
Araştırma konusu olarak seçilen Karagöz Müzesi, Bursa ili sınırları dahilinde yer almaktadır. Bursa, köklü tarihi geçmişi ve coğrafi konumu itibarıyla çeşitli kültürleri içinde barındıran bir yapıya sahiptir. Osmanlı Devleti'nin de ilk başkenti olan Bursa, günümüzde Türkiye'nin dördüncü büyük ilidir. Tarih boyunca farklı medeniyetlerin yerleşmesi sonucunda kültürel bir katmanlaşma yaşayan Bursa, MÖ 4. yüzyılda Bitinya Krallığından başlayarak, Lidyalılara, Perslere, Romalılara ev sahipliği yapmıştır. MS 8.yüzyılda Abbasilerin egemenliği altına giren kent, daha sonra sırasıyla Anadolu Selçukluları, Bizans ve Osmanlı Devletlerinin hakimiyeti sonucunda giderek jeopolitik öneme sahip olmuştur. Osmanlıların 1326 yılında başkent olarak kabul ettikleri kent, 1365 yılında Edirne'nin fethine kadar bu unvanını korumuştur (Bursa Büyükşehir, 2023).

Gölge tiyatrosunun ana karakterleri olan Karagöz ve Hacivat, rivayete göre, Sultan Orhan Gazi döneminde, Bursa'da yaşamış ve cami yapımında çalışmış olan iki işçidir. Aralarındaki nüktedan diyalog sebebiyle çevreleri tarafından çok sevilen bu iki karakter, tembel oldukları ve onları izleyen diğer işçilerin de işlerini aksatmalarına sebep oldukları gerekçesi ile ölüm cezasına çarptırılırlar. Ölümünün ardından, Karagöz ve Hacivat'ı tanıyan Şeyh Küşteri, Sultan Orhan Gazi'nin vefatlarına çok üzüldüğünü görür, kuklalarını yaparak, bir ışık kaynağının desteğiyle perde arkasında bu iki karakteri canlandırır. Böylece nesilden nesile aktarılan bir kültürel unsur olan Karagöz Hacivat gölge oyunu doğmuş olur (Türkiye Kültür Portalı, 2021).

Bursa'nın en eski kabristanı olan Yoğurtlu Baba Dergâhında bulunduğu düşünülen Karagöz, Hacivat ve Şeyh Küşteri'ye ait kabirler, 1950 yılında anıt mezara dönüştürülerek Çekirge Semtine taşınır. Karagöz, Hacivat ve onlara gölge oyunu olarak hayat veren Şeyh Küşteri'nin temsili mezarlarının ön tarafında ise, sembolik bir perde üzerinde, Karagöz ve Hacivat'ın çiniden yapılmış rölyef heykelleri bulunmaktadır (Şekil 1). Bursa Karagöz Müzesi, Bursa ili Osmangazi ilçesi sınırları içinde, şehrin batısında, Çekirge Caddesi üzerinde yer alan anıt mezarın tam karşısında, Çekirge Caddesi no:159'da yer almaktadır (Şekil 2). Müze, 2007 yılı itibarı ile, geleneksel gölge oyununun sergilendiği bir yapı olma özelliği taşımasının yanı sıra, farklı etkinliklerin de gerçekleştiği bir kültür merkezi olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye'nin tek Karagöz Müzesi unvanını taşıyan binada, düzenli olarak, Milletlerarası Kukla ve Gölge Oyunu Birliği (UNIMA) iş birliği ile Karagöz gölge oyunu gösterileri yapılmaktadır.

Şekil 1 Bursa, Çekirge Caddesi-Karagöz Anıtı (URL -1)

Şekil 2 Bursa Karagöz Müzesi konumu (URL -2).

4.2. Karagöz Evinden Karagöz Müzesine Dönüşüm

1995 yılının kasım ayında, Bursa Karagöz Festivali Müteşebbis Heyeti tarafından düzenlenen, Uluslararası 3. Bursa Karagöz Festivali, dönemin Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Erdem Saker tarafından ilgi ile izlendi ve festivalden hemen sonra Ocak 1996'da Çekirge Caddesi, Karagöz Anıtı karşısında atıl durumda bulunan trafo binasının, Karagöz sanatının icra edildiği bir yapı olması görüşüyle, Bursa Büyükşehir Belediye tarafından çalışmalar başlatıldı.

1997 yılında eski bir trafo binasının yeniden işlevlendirilmesi sonucunda, dönemin Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanı Erdem Saker'in öncülüğü ve girişimleri doğrultusunda, Bursalı koleksiyoner ve gölge oyunu ustası R. Şinasi Çelikkol ve Milletlerarası Kukla ve Gölge Oyunu Birliği (UNIMA) Bursa Şubesi'nin katkıları ile yeniden düzenlenmiş ve 10 Haziran 1997 tarihinde bir sanat evi olarak faaliyete geçmiştir. R. Şinasi Çelikkol'un gölge oyunu tasviri koleksiyonunun bir kısmının da sergilendiği yapı, Karagöz gölge oyunu tiyatrosunun icra edildiği bir sanat evi olarak varlığını sürdürmeye başlamıştır. Yeni bir işlev kazanan yapıda, UNIMA Bursa Şubesi tarafından, haftanın üç günü düzenli olarak Karagöz gösterileri düzenlenmeye başlandı. Ayrıca resmi ve özel kuruluşlara,

istenilen gün ve saatte gölge oyunu gösterileri düzenlenerek, bu önemli sanat Bursa halkının hizmetine sunuldu. Gösterilerin yanı sıra, dünyadan çeşitli kukla ve gölge oyunu tasvirleri, Karagöz Evi'nin salonlarında sergilenmeye başlandı. Bu süreçte, halkın yoğun ilgisiyle karşılaşan Karagöz Evi, 10 Eylül 1997 tarihinde, dönemin Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Erdem Saker'in de desteğiyle, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı üzerine tahsis edilerek, müzeye dönüşüm sürecinin ilk adımları atıldı. Âtıl durumda bulunan ve boş bir yapı olan trafo binası, Çekirge semtinin ve Bursa'nın sembol yapılarından biri haline geldi.

Kasım 1997'de Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, Karagöz Evi bünyesinde bir büroyu, UNIMA Bursa Şubesi'ne tahsis etti. Yine aynı yıl, R. Şinasi Çelikkol koleksiyonuna ait, Bursa Keles yöresi ve Yörük halklarına ait kıyafetler, dokumalar ve el sanatları Karagöz Evi'nde sergilenmeye ve yoğun ilgi görmeye başladı. Nisan 1999'da üst kattaki küçük salonda Rumeli Türkleri sergisi açıldı. Kasım-Aralık 1997 ve Mart-Nisan 2000 tarihlerinde, UNIMA Bursa Şubesi, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı iş birliği ve UNIMA Milli Merkezi desteğiyle, Karagöz Evi'nde, Karagöz Sanatı tasvir yapımı ve öğretilerine dair eğitim seminerleri açıldı. Bu süreçte Karagöz Sanatı eğitimlerine katılan ve başarı ile tamamlayanlardan meydana gelen 'Karagöz Gölge Oyunu Toplulukları' oluştu. Bu süreçte, unutulmaya yüz tutmuş bir kültürel miras, bir mekan arayıcılığıyla topluma ulaşmaya ve yeni nesillere bu sanatı öğretecek olan usta ve çıraklara aktarılmaya başlandı.

Karagöz Evi, 1997- 2005 yılları arasında, her yıl gerçekleştirilen yedi Uluslararası Bursa Kukla ve Gölge Oyunları Festivali'ne ev sahipliği yaparken, festival sempozyumlarının düzenlendiği ana mekanlardan biri olarak yer almıştır. Bu süreçte Karagöz Evi, gölge oyunu gösterilerinin icra edildiği bir mekan olmasının yanı sıra, festivallere, etkinlik ve sergilere ev sahipliği yapan çok yönlü bir sanat yapısı oldu. 2004 yılı sonu itibarıyla, 14 turist seyahat- gezi rehber kitabında gezilecek ve Karagöz gölge oyunu gösterisi izlenecek yer olarak belirtilmiştir (UNIMA Bursa Şubesi, 2005).

Karagöz Evi'ne yönelik talebin ve ziyaretçi sayısının artışı, bu doğrultuda gelişen olumlu tepkiler sebebiyle, 2005 yılında, iç ve dış mekanda yeni düzenlemeler gerçekleştirildi. Açılış tarihi olan 1997 yılından 2005 yılına kadar, UNIMA Bursa Şubesi'nin desteğiyle düzenli gölge oyunu gösterinin ve sergi, etkinlik gibi faaliyetlerin düzenlendiği mekan, herhangi bir renovasyon çalışması gerçekleştirilmeden mevcut haliyle korundu. 1997-2007 yılları arasında 10 yıl boyunca, Karagöz Sanat Evi olarak faaliyet gösteren yapının, trafo binasından Karagöz Evi'ne dönüşümüne ve 2005 yılında kısmi olarak gerçekleştirilen yenilenme sürecine dair, Bursa Büyükşehir Belediyesi veya Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı arşivlerinde herhangi bir yazılı veya görsel kaynağa, rastlanamamış olup, bu döneme ait bilgiler, Bursa UNIMA Şubesi'nin 15.02.2005 tarihli 'Karagöz Sanat Evi'nin Tarihçesi' adlı belge ve Cumhuriyet Çocuklarının Diliyle- Bursa'nın Anıtsal Tarihi adlı kitap, kaynak olarak kullanılmıştır.

Yapılan ilk iç mekan müdahalesi, sergi alanlarının düzenlenmesi konusunda gerçekleştirilmiş, yapının iç mekan sergileme işlevi yoğun talep doğrultusunda gözden geçirilmiştir. 2005 yılında Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, muhafaza koşullarının yeterli olmadığı görüşüyle, yöresel kıyafetlerin yer aldığı kalıcı sergilerin kaldırılmasına karar vermiş ve sergi alanları yeniden tasarlanarak, bu işlev için özel sergi dolapları imal edilmiştir. Yapının içinde gerçekleştirilen kısmi yenilemelerin yanı sıra, binanın dış cephesinin de Karagöz temasına uygun olarak düzenlenmesine karar verilmiş, dönemin Uludağ Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Merih Ercan, bina cephesine yapılması planlanan seramik çalışmaların gerçekleştirilmesi için davet edilmiştir. Karagöz gölge oyunu karakterleri, rölyef seramik figürler olarak imal edilerek binanın dış cephesi kaplanmıştır (Özdemir, 2009). Bu süreçten itibaren yapının algısal yönü ön plana çıkarken, Karagöz figürlerinin baskın görselleri ve renkleri ile, Karagöz Evi, kent dokusu içinde işlevini simgeleyen bir yapı olarak ifade bulmuştur (UNIMA Bursa Şubesi, 2005).

Yapılan son düzenlemeler sonrasında 2007 yılında, Bursa Karagöz Evi, onuncu yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından müzeye dönüştürülmüş ve Karagöz Müzesi unvanını almıştır.

Müze, Türkiye'deki ilk ve tek Karagöz Müzesi unvanını 2023 yılı itibariyle halen korumaktadır (Şekil 3).

Şekil 3 Bursa Karagöz Müzesi (URL -1)

Karagöz Müzesi, giriş kat, üzerinde bir tam kat ve bir yarım kattan oluşan, iki katlı bir yapı olarak düzenlenmiştir. İç mekan düzenlemesinde Türk Evi yapısı tematik olarak örnek alınmıştır. Giriş katta, giriş (karşılama) bölümü, ıslak hacimler ve yaklaşık 70 kişi kapasiteli bir gösteri salonu yer almaktadır. 1. Katta yer alan sergi alanları, Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı'nın bağlantıda olduğu gölge oyunu ve kukla sanatçıların özel koleksiyonlarının görülebileceği özel alanlar olarak düzenlenmiştir (Şekil 4).

Şekil 4 Bursa Karagöz Müzesi, Karagöz tasvirleri ve kuklaları sergi alanları (URL -3)

Sergi alanlarında yer alan kukla ve tasvirlerle birlikte, Karagöz Sanatına dair bilgilendirme metinleri ve gölge oyunu sırasında kullanılan enstrümanlar da sergilenmektedir. Müzeye giriş ücretsiz olup, sadece gösteriler için bilet fiyatı düzenlenmektedir. Karagöz Müzesi bünyesinde ayrıca ihtisas kütüphanesi ve tasvir yapım atölyesi de yer almaktadır. Gösterilerin yanı sıra özellikle çocuklar için Karagöz tasvir yapım atölyeleri düzenlenmekte, 'Yaşayan Miras' Karagöz bu sayede genç nesillere aktarılmaktadır. Bahçe içinde yer alan müstakil yapı, oldukça küçük olmasına rağmen kültürel mirasın korunması ve turizm bakımından önem teşkil etmektedir.

4.3. Dönüşümde Toplumsal Aktörler, Kültürel Etkiler ve Sosyal Morfolojik Değişim

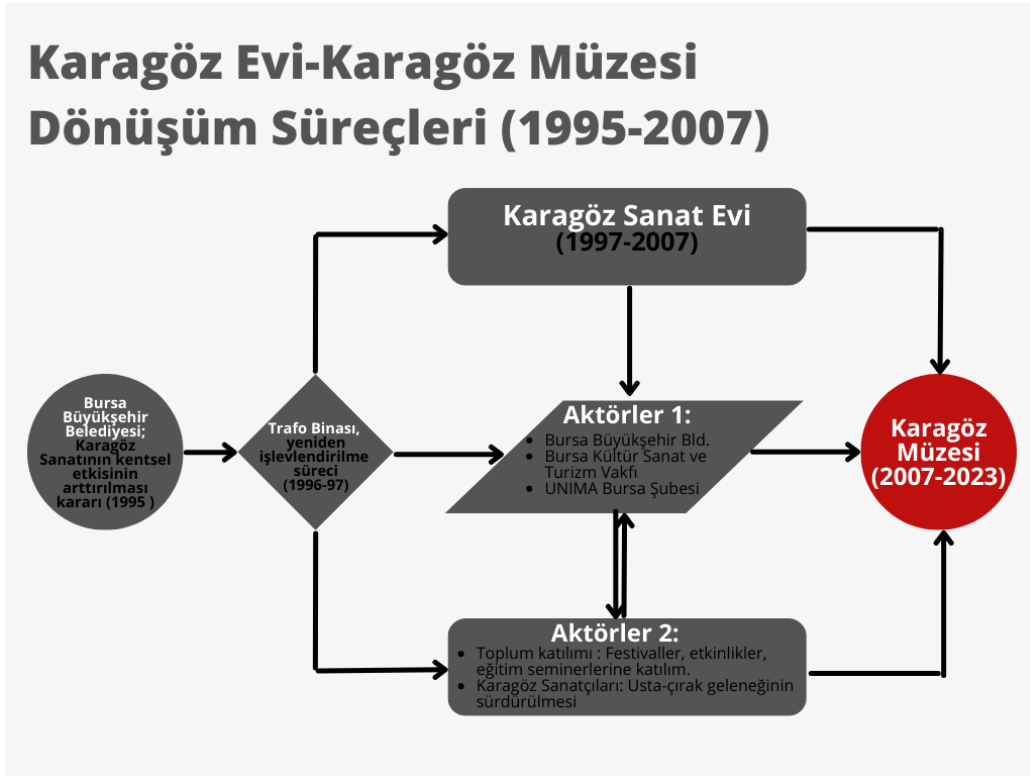
1997 yılında Bursa şehrinin yerel yönetim organı tarafından, Karagöz Sanatının yeni nesillere aktarılması ve Bursa şehrinin sembollerinden biri olarak bilinen Karagöz-Hacivat gölge oyunu karakterlerinin kent belleğinde yaşatılması amacıyla gerçekleşen girişim, yeniden işlevlendirilen bir mimari yapı üzerinden topluma aktarılmıştır. Bu süreçte halkın olumlu tepkisi ve gösterilen ilgi, ilk olarak Karagöz Evi olarak düzenlenen sanat evinin, Müze yapısına dönüşümü üzerinde büyük etki oluşturmuştur. Bursa şehrinin ilk kurulduğu yıllarda yaşadıkları kabul edilen iki karakterin, zaman içinde oluşan toplumsal değişimleri de bünyesine ekleyerek, yüzyıllardır süren gelenek, görenek, öğretici, bilgi ve birikimin nesilden nesile aktarılmasına katkı sağlamıştır.

‘Somut Olmayan Kültürel Miras’ unsurlarının korunması ve yaşatılması “ortak bellek”, “aidiyet”, “süreklilik” ve “deneyim” gibi kavramların, toplum tarafından önemini benimsenmesinde öncelikli yer tutar. Bursa Karagöz Evi, Karagöz Müzesi değişim sürecinde toplumun, “Yaşayan Miras” değerlerine sahip çıkması, ‘katılım’ esaslı bir yaklaşımla sağlanabildiği tespit edilmiştir.

Yerel yönetim, resmi ve özel otoriteler, vakıflar ve topluluklar bu akışın oluşmasında kente dair aktörler olarak ön plana çıkmıştır. Dönüşüm sürecinin mimari bir yapı özelinde gerçekleşmesi, kent yapılarının aktarım sürecine ve kültürel mirası sahip çıkan figürler olarak belirlendiği gözlemlenmiştir. Bu dönüşüm, hazırlanan bir diyagram üzerinde de belirtilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1 Karagöz Evi- Karagöz Müzesi Dönüşüm Süreçleri Diyagramı (Yazarlar tarafından düzenlenmiştir)

5. Sonuç ve Tartışma

Karagöz Müzesi, Bursa'nın önemli değerlerinden olan ve UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras listesinde yer alan, Bursa'nın kadim tarihi ile özdeşleşmiş Karagöz-Hacivat karakterlerine ev sahipliği yapan bir yapıdır. Müze, Çekirge Caddesi üzerinde bulunan sembolik mezarlar ve Karagöz Anıtı'nın karşısında yer almaktadır. Karagöz Anıtı ve kabirlerin bulunduğu Çekirge Caddesi, kent belleğinde Karagöz unsurları ile özdeşleşen önemli bir yer tutarken, yeniden işlevlendirilecek olan atıl binanın bu konumda seçilmesinin de çok yerinde bir karar olduğundan bahsedilebilir.

Yerel yönetim otoritesi olan Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Erdem Saker'in, Bursa'da düzenlenmiş olan 3. Uluslararası Karagöz Festivali'ne izleyici olarak katılımı ve sonucunda doğan ilgisi, yapıcı bir eylem oluşturarak, Karagöz Sanat Evi'nin yapımını sağlamıştır. Bu süreçte UNIMA Milletlerarası Kukla ve Gölge Oyunu Birliği Bursa Şubesi'nin, Karagöz Sanatının nesiller boyu aktarımı için göstermiş olduğu çaba, Karagöz Evi'nin toplum belleğini yaşatan bir “Somut Olmayan Kültürel Miras” unsuru olarak 2009 yılında UNESCO tarafından kabul edilmesine katkı sağlamıştır. Bu

süreçte, 'Yaşayan Miras' olarak listelenen Karagöz Sanatının, halkın katılımı ve yerel otoritelerin katkısı ile gerçekleştirildiği söylenebilir.

Türk Kültüründe yer alan zanaat ve el sanatları üretiminde usta-çırak ilişkisinin önemi bilinmektedir. Karagöz Sanatı da unutulmak üzere olan bu geleneği devam ettiren, nesiller arası ilişkileri güçlendiren ve yazar, yönetmen, müzisyen, oyuncu, tasvir yapımcısı gibi çok yönlü sanatçıların yetiştirilmesine öncülük ettiği bilinmektedir.

Bireylerin, içinde buldukları toplumla, birbirleriyle ve çevreleriyle, doğaları ve tarihleriyle etkileşimini sağlayan 'Yaşayan Miras' unsurları, nesilden nesile aktarılan toplum bileşenleri, davranış pratikleri ve yaşam biçimlerinin sürdürülmesine katkı sağlar. Kültürel çeşitliliğin zenginleşmesi, gelenek- görenek, öğretimi ve birikimlerin aktarılmasında 'Somut Olmayan Kültürel Miras' önemli bir misyon yüklenir.

Kaynaklar

- Bursa Büyükşehir, B. (2023, 5 1). *Go to Bursa. Bursa'nın kısa tarihi*: <https://www.gotobursa.com.tr/tr/sayfa/bursa-nin-kisa-tarihi-46/> adresinden alındı
- Cataldi, G. (2003, 1 1). From Muratori to Caniggia: the origins and development of the Italian school of design typology. *Urban Morphology*, s. 96–99.
- Conzen, M. R. (1958). *The growth and character of Whitby. Eton: Shakespeare Head Press.*
- Ferenc, J., & Jobbitt, S. (2017, 10 1). *Making Burgenland from Western Hungary Geography and the Politics of Identity in Interwar Austria.* Hungarian Cultural Studies, s. 15-35.
- Gu, K. (2018). Exploring urban morphology as urban design pedagogy. V. Oliveira içinde, *Teaching Urban Morphology* (s. 145-158). Portugal: Springer International Publishing.
- Gürer, K. T. (2016, Ocak 7). Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak. *idealkent*, s. 8-21.
- Lynch, K. (1960). *The Image of the City.* New York: MIT Press.
- Oliveira, V. (2016). *Urban Morphology, An Introduction to the Study of the Physical Form of Cities.* Switzerland: Springer International Publishing.
- Özdemir, N. (2009). Cumhuriyet Çocuklarının Diliyle-Bursa'nın Anıtsal Tarihi. Sentez yayıncılık, Bursa. s. 73-85
- Rapoport, A. (1977). *Human Aspects of Urban Form Towards a Man, Environment Approach to Urban Form and Design.* London: Pergamon Press.
- Simms, A. (2016, 1 20). Johannes Fritz and the origins of urban morphology. *Urban Morphology*, s. 62-64.
- TDK. (2023, 4 29). Türk Dil Kurumu. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- UNESCO. (17, Ekim 2003). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi.* UNESCO Türkiye Millî Komisyonu : <https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/#:~:text=Madde%202%3A%20Tan%C4%B1mlar&text=1.%20%20E2%80%9CSomut%20olmayan%20k%C3%BClt%C3%BCrel%20miras,ve%20k%C3%BClt%C3%BCrel%20mekanlar%2D%20anlam%C4%B1na%20gelir.> adresinden alındı
- UNESCO. (2009). Karagöz. <https://ich.unesco.org/en/RL/karagz-00180>
- UNESCO. (19, Aralık 2019). Karagöz'ün Güncel Durumu İstişare Toplantısı. <https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/404>
- UNESCO. (2021) Somut Olmayan Kültürel Miras İhtisas Komitesi: <https://www.unesco.org.tr/Pages/52/19/Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras-%C4%B0htisas-Komitesi.%20Date%20of%20Access:%2019.12.2021.> adresinden alındı
- UNIMA. (2021). <https://www.unima.org.tr/hakkimizda/> adresinden alındı
- UNIMA Bursa Şubesi. (2005). *Karagöz Sanat Evi'nin Tarihçesi.* (15.02.2005). UNIMA Milletlerarası Kukla ve Gölge Oyunu Birliği Türkiye Millî Merkezi, Bursa Şubesi (Kütük No: 16-24-008)
- Yenen, İ. (2017, Ocak-Haziran 9). Emile Durkheim Sosyolojisinde Din Fenomeni. *Toplum Bilimleri Dergisi*, s. 441-461.
- Url-1 < <https://bursa.ktb.gov.tr/TR-94272/bursa-karagoz-muzesi.html>
- Url-2 < <https://www.google.com/maps/@40.2097475,29.0240722,13.75z?hl=tr>
- Url-3 < <https://www.bursamuze.com/karagoz-muzesi-500/>